

حمید طالبزاده

احوال موجود بما هو موجود پرسش می کند می تواند به پاسخ فیلسوف خاصی اکتفا کند و آراء دیگران را نادیده انگارد؟ آیا کسی که درباره عینیت (ابز کنیوخته) پرسش می کند می تواند به پاسخ کانت اکتفا کند و اعتنایی به افلاطون نکند در حالیکه خود کانت معتقد است رأی او همان رأی افلاطون است با این تفاوت که او رأی افلاطون را بهتر از خود افلاطون متوجه شده است؟ تاریخ فلسفه تاریخ کوشش عقلانی انسان برای یافتن حقیقت از طریق استدلال و برهان است و در هیچ مرحله ای از این تلاش نمی توان دست آوردهای گذشتگان را نادیده گرفت.

گرچه هر قرنی سخن نو آورد لیک گفت سالفان یاری کند برای منال مسأله نفس و بدن که یکی از مسائل مهم فلسفه است مسأله افلاطون، ارسطو، ابن سینا، شیخ اشراق، ملاصدرا، دکارت، اسپینوزا، لایب نیتس، سارتر، مرنویتی و... نیز بوده و هست و هرگز غبار کهنگی آن را از نظرها دور نداشته است. و یا مسأله حرکت از زمان هراکتیوس تا زمان هگل و مارکس مسأله درجه اول فلسفه بوده است و شفافیت خود را همچنان حفظ کرده است. بنابراین آشنایی با فلسفه در عین حال آشنایی با آراء فلاسفه درباره مهم ترین مسائل فلسفه است و هرگز نمی توان کوشش خالصانه اندیشمندان گذشته را در جستجوی حقیقت حقیر شمرد.

بر همین اساس در نگارش کتاب «آشنایی با فلسفه اسلامی» نیز لازم بوده تا با آراء بزرگان فلسفه اسلامی آشنا شویم و مراحل سیر تکوینی فلسفه اسلامی را بطور کاملاً اجمالی بررسی کنیم و البته ناگفته نماند که چنین روندی به این معنا نیست که عقاید فلاسفه بطور مجزاً نقل شود و فهرستی تهیه شود از عقاید تاریخی حکیمان که چنین کاری چیزی جز داستانی بی فایده و یا در عالی ترین شکلش پژوهشی عالمانه بیشتر نیست و به درد آموزش مؤثر نمی خورد. مهم این است که استمرار و ارتباط مراحل مختلف تاریخ فلسفه بررسی شود و این سیر تاریخی به منزله یک سیر واحد و مستمر و به هم پیوسته مطالعه گردد. در واقع هیچ فلسفه ای را نمی توان بدرستی فهمید، مگر آنکه موقعیت تاریخی آن و ارتباطش با نظامهای دیگر فلسفی فهمیده شود. چگونه می توان نظام فکری افلاطون

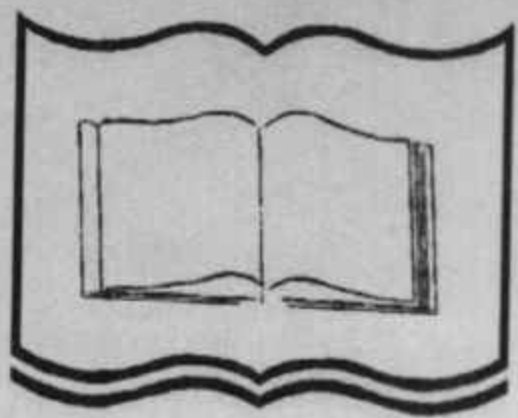
کتاب «آشنایی با فلسفه اسلامی» که از سال تحصیلی ۷۵ - ۷۴ بطور همزمان در دوره پیش دانشگاهی و نیز در سال چهارم علوم انسانی نظام قدیم تدریس می شود و جایگزین کتاب پیشین که با همین عنوان تدریس می شد گردیده است براساس اهداف کلی زیر تألیف شده است:

۱- ارائه تصویر اجمالی و جامع از فلسفه اسلامی

نظر به اینکه دوره پیش دانشگاهی و سال چهارم دبیرستان فرصتی است که در آن دانش آموزان باید به آینده تحصیلی خود بیندیشند و رشته تحصیلی دانشگاهی خود را انتخاب کنند، لازم است تا نوعی آشنایی اگرچه در حد اختصار و اجمال با محتوای رشته دلخواه خود پیدا کنند بویژه وقتی که رشته دانشگاهی مورد نظر با عنوان درسی آنها مشترک باشد. یکی از اهداف تألیف کتاب آشنایی با فلسفه اسلامی همین بوده تا در ضمن این کتاب تصویری کوچک و در عین حال گویا از فلسفه اسلامی عرضه دارد تا مقصود فوق برآورده شود.

طبعاً جامعیت چنین تصویری اقتضا می کند تا دیدگاهی تاریخی در تألیف این کتاب اتخاذ گردد زیرا فلسفه اسلامی حقیقتی است که در طول هزار سال تفکر برگزیدگانی از اهل تفکر شکل گرفته و مراحل کمال خود را پیموده است و معرفی این تفکر بدون ملاحظه این سیر تاریخی بخصوص نقاط عطف مهم آن میسر نیست. شاید بتوان گفت که در میان علوم حقیقی فهم مباحث هیچ علمی به اندازه فلسفه به بررسی آراء تاریخی آن بستگی نداشته باشد تا جایی که حتی فیلسوف نامداری مثل هگل فلسفه را عین مراحل تاریخی آن می داند.

امروز یک دانش آموز یا دانشجوی رشته فیزیک می تواند فیزیک نور را مطالعه کند و قوانین بازتاب و شکست نور را فراگیرد و با فرمولهای عدسی ها و آینه و دیوپترها آشنا شود و صدها مسأله فیزیک نور را حل کند و به نتایج دقیقی هم برسد بدون اینکه نیاز داشته باشد با دیدگاههای مثلاً ابن هیثم و روبرت گروستت درباره فیزیک نور که متعلق به قرون وسطی هستند آشنا شود. و یا در علم شیمی با انواع مواد و عناصر شیمیایی سر و کار داشته باشد و فعل و انفعالات مختلف شیمیایی را در آزمایشگاه تجربه کند بدون آنکه لازم باشد تا از کیمیاگری اطلاعی داشته باشد، اما آیا کسی که در جستجوی حقیقت اعیان و اشیاء است و از

را فهمید و دریافت چه سهمی در کشف حقیقت به او تعلق دارد بدون آنکه مواجهه تاریخی وی را با هراکلیتوس، پارمیندس، فیثاغورث و سوفسطائیان شناسیم؟ چگونه می‌توان فهمید که چرا کانت دربارهٔ زمان و مکان و یا مقولات فاهمه چنین رأی بی‌سابقه‌ای را برگزید بدون آنکه چیزی دربارهٔ تجربی مذهبان انگلیسی بدانیم و یا تأثیر افکار شکاکانه هیوم را بر قلمرو اندیشه کانتی بشناسیم؟ چگونه می‌توان جایگاه مشرب اشراقی و اهمیت آن را در نشو و نما فلسفه اسلامی دریافت بدون آنکه مواجهه تاریخی غزالی و فخر رازی با فلسفه مشایی فارابی و بوعلی سینا را بخوبی درک کنیم؟ و یا چگونه می‌توان به اهمیت مباحث اصول فلسفه و روش رئالیسم علامه طباطبایی پی برد بدون آنکه موقعیت فلسفه اسلامی را در مقابل پرسشهای جدی فلسفی در عصر حاضر دریافته باشیم؟

حاصل اینکه در این کتاب مفاهیم فلسفی در افق یک وجهه نظر تاریخی عرضه شده است تا هم پیوند آن مفاهیم با یکدیگر روشن شود و هم در سایهٔ این پیوند کل پیکره فلسفه اسلامی در ذهن خواننده تجسم یابد و آن را بنحو جامع دریابد.

بوم نیز معرفی شده‌اند که بنظر می‌رسد آشنایی با آنها برای هر ایرانی بویژه نسل جوان امری ضروری است. در عصری که به برکت وسایل ارتباط جمعی و در زیر سلطهٔ رسانه‌های تبلیغاتی جهان به یک دهکدهٔ کوچک تبدیل شده و برای نسل جوان، از گوشه و کنار جهان الگوهای فکری و عملی معرفی می‌کنند، ضروری است تا با شناختی ولو مختصر از گنجینه فرهنگی خود و شخصیت‌های بزرگی که نظایر آنها را در شرق و غرب کمتر می‌توان یافت گامی به درک هویت خودش نزدیک‌تر شود و با زمزمه گوش‌نواز معلمی دلسوز با ارزشهای عظیم فرهنگی دیرینه خود انس پیدا کند.

از اینرو باید توجه داشت که ذکر احوال حکیمان و عارفان اسلامی به این معنا نیست که کتاب مبدل به سیرهٔ مشاهیر گردد و دانش‌آموز محکوم باشد که شرح احوال به‌خاطر بسپارد و تاریخ فوت و ولادت حفظ کند، بلکه شیوهٔ تدریس این قسمت‌ها از کتاب با بخشهای دیگر متفاوت است. بهتر است در هر جلسه دبیر محترم مطالعهٔ قسمتی را به عهدهٔ دانش‌آموزان قرار دهد و در نوبت بعد آن را سؤال کند و دانش‌آموزان برای هر جلسه همگی آن قسمت را مطالعه کرده باشند و دبیر محترم این قسمت‌ها را تدریس نکند و در ظرف چند دقیقه با چند سؤال کلی خود دانش‌آموزان را وادار به توضیح و بیان مطالب مربوطه بنماید. اضافه می‌کنیم که بازم این قسمت‌ها در بودجه‌بندی کتاب بسیار ناچیز است و در کل مطالب کتاب بیش از حدود یک نمره بخود اختصاص نمی‌دهد البته در تجدیدنظر برای چاپ آینده سعی خواهد شد که قسمت اعظم شرح احوال به پاورقی‌ها منتقل شود تا هراس از سؤال و نمره نیز برطرف گردد.

اینک پس از توضیح اهداف کلی کتاب به ذکر چند نکته می‌پردازیم:

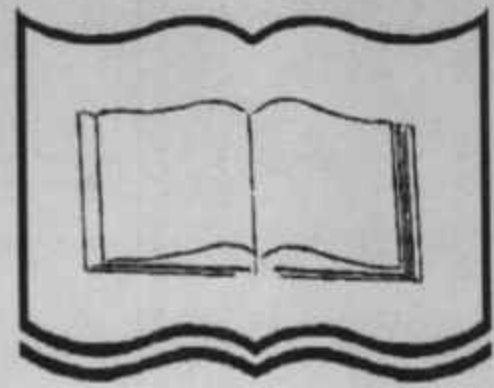
۱- بعضی از دبیران محترم از دشواری مطالب کتاب گلایه کرده‌اند و معتقدند که دانش‌آموزان بخوبی از عهدهٔ آموختن آن بر نمی‌آیند. این مطلب از چند وجه قابل بررسی است:

اولاً مفاهیم فلسفی اصولاً مفاهیم آسانی نیست، اگر ما فیزیک به زبان ساده یا شیمی و ریاضی به زبان ساده داشته باشیم فلسفهٔ آسان یا فلسفه به زبان ساده نداریم. چنانکه می‌دانیم فلسفه با فطرت ثانی مناسبت دارد و در فطرت ثانی انسان باید قدری از امور انضمامی فاصله بگیرد و با امور انتزاعی سر و کار پیدا کند و این البته همراه با مشکلاتی است. بنابراین اگر فلسفه بخواد به‌عنوان یک درس در ردیف سایر دروس رسمی و آموزش مطرح شود هرچه باشد فلسفه است و فلسفه یعنی همین مفاهیم

اما بیان ما از محتوای فلسفه اسلامی در این کتاب اجمالاً این است که فلسفه اسلامی شبیه به یک نهالی است که در زمین حاصلخیزی کاشته می‌شود و با گذشت زمان و در سایهٔ مراقبت باغبانانی شایسته و دلسوز رشد می‌کند و بالنده می‌شود و به درختی پرورمند تبدیل می‌گردد که ثمرات شیرین آن ذائقه‌ها را می‌نوازد و دلها را طراوت می‌بخشد. فلسفه اسلامی نیز در طی هزار سال، دوران‌های گوناگون رشد و تکامل خود را سپری کرده و به مرحلهٔ کمال و پختگی رسیده است. درگذشت زمان ابتدا به چشم عقل محض به جهان نگرسته و رفته رفته دیدهٔ برفروغ عشق و شهود نیز به آن افزوده شده و سرانجام عقل و شهود در پرتو انوار وحی بهم تألیف شده و حکمت متعالیه را پدید آورده است. مراد مقصود این کتاب نشان دادن این حقیقت است که فلسفه اسلامی در مسیر رشد خود به یک دیدگاه برهانی - عرفانی دست یافته است که تمام قلمرو وجود از غیب و شهود را دربر می‌گیرد و آدمی را دعوت می‌کند تا چشم عقل را باز کند و چشم دل را با ریاضت و مجاهدت صیقل دهد تا از جذبات چنین بینشی برخوردار شود و جرعه‌ای از شراب ناب معرفت بنوشد.

این کتاب کوشیده است که بجای آنکه دانش‌آموز را در پیچ و خم چند مسأله خاصی از مباحث فلسفی گرفتار کند و ذهن او را با حرف استدلال‌ات خشک مشغول سازد، مباحث فلسفی مختلفی را در بستری از جریان تفکر و معرفت عرضه کند و امید است که اگر دبیران محترم این درس از عهدهٔ طرح مباحث آن برآیند درک این مفاهیم دانش‌آموز را به وجد آورد و سختی کار را برای او آسان نماید.

۲- آشنایی با چهره‌های برجسته فرهنگ ایرانی اسلامی در این کتاب علاوه بر مفاهیم فلسفی که تار و پود اصلی کتاب را تشکیل می‌دهد برخی از شخصیت‌های بزرگ فرهنگی فلسفی این مرز و

نظامی است که با تدوین آن تواناییهای موجود مجموعه رفته رفته افزایش پیدا کند و استعدادهای موجود بارور گردد. طبعاً کتابی که جدیدالتألیف است باید واجد ابعادی باشد که در کتاب پیش از آن نبوده و بتوان آن را یک گام به جلو در امر آموزش قلمداد کرد. در این صورت باید همگام با تألیف کتاب دوره‌های متعدد آموزش ضمن خدمت نیز برگزار شود تا معلمان یک درس در جریان اهداف کتاب، شیوه‌های تدریس، آراء مؤلفان و... قرار گیرند و پس از آن انتظار می‌رود تا بهتر بتوانند درس دهند. برای این کتاب تاکنون دو دوره آموزش دبیران پیش‌دانشگاهی برگزار شده است که در هر دوره حدود چهارصد نفر شرکت داشته‌اند. اما هنوز بسیاری از دبیران و بخصوص آنها که سال چهارم علوم انسانی را تدریس می‌کنند هیچ دوره‌ی ضمن خدمتی ندیده‌اند که این نقیصه باید در آینده نزدیک جبران گردد.

رابعاً، گاهی دشواری مربوط به مفاهیم نیست بلکه نحوه بیان و سبک نگارش طوری است که مطلب سنگین بنظر می‌رسد، البته این اشکال وارد است و رفته رفته در جریان تدریس و مطالعه خود را نشان می‌دهد که حتماً در تجدید چاپ کتاب باید آنها را مدنظر قرار داد و اصلاح نمود. ۲- ممکن است اشکال کنند که حجم این کتاب زیاد است و دو واحد در طول یک نیمسال تحصیلی برای عرضه آن کافی نیست. باید خاطر نشان کرد که این کتاب در اصل برای دوره پیش‌دانشگاهی تألیف شده است و فرض بر این است که دانش‌آموزان این دوره از نخبگان این رشته‌اند و آمادگی یادگیری آنها بیشتر است و اگر شیوه تدریس شرح حال حکما نیز اصلاح شود مجموعاً وقت تدریس باید کافی باشد.

اما نظر به تقاضای بسیاری از دبیران محترم نسبت به کاهش حجم کتاب سعی خواهد شد تا در تجدید چاپ آن برخی از قسمتهای کتاب تغییر نماید و نهایتاً از حجم آن کاسته شود.

۳- فهرستی نسبتاً کامل از منابع قابل استفاده برای تدریس این کتاب از سوی گروه آموزش فلسفه استان فارس تهیه شده است که نسخه‌های فراوانی از آن در اختیار معلمان قرار گرفته است چنانچه دبیران محترم در هر استانی هنوز به این فهرست دست نیافته‌اند می‌توانند از طریق اداره کل استان خود از سازمان پژوهش بخواهند تا در اسرع وقت برای آنها ارسال گردد.

باری، مهم این است که دبیران محترم ما روز به روز به رشته تدریس خود علاقمندتر شوند و بار علمی و معنوی آنها افزونتر گردد. بهترین معلم آن است که خود بهترین دانشجو باشد و در امر تحصیل و کسب علم از هر دانش‌آموزی کوشاتر باشد آن وقت حلاوت مطالب علمی و کار پرارزش تعلیم تفکر و معرفت را بیشتر خواهد چشید و گرنه برای همیشه باید به بضاعت موجود خود قناعت ورزد و با هر تغییر وضع و هر ابتکار و نوآوری به مخالفت پردازد.

انشاءالله در مقالات بعدی به طرح مباحث کتاب خواهیم پرداخت و در هر مورد مطالب ضروری را بیان خواهیم نمود.

ثانیاً سطح مفاهیم این کتاب از نظر سختی و آسانی بالاتر از کتاب قبلی نیست. مفاهیم فلسفی در این کتاب گرچه از نظر مقدار بیش از کتاب گذشته است ولی از نظر سبک عرضه و صعوبت مفاهیم در همان سطح است با این تفاوت که کتاب قبلی سالها بود که تدریس می‌شد و برای معلم و دانش‌آموز آشناتر بود ولی این کتاب جدیدالتألیف است و مفاهیم آن هنوز با ساختمان ذهنی قاطبه معلمان و دانش‌آموزان، سازگار نشده است. ثالثاً گاهی دشواری مطالب از آنجا ناشی می‌شود که برخی دبیران ما رشته تحصیلی دیگری غیر از فلسفه داشته‌اند و به هر دلیل به تدریس فلسفه مشغولند و به جهت عدم تحقیق در این مفاهیم در تدریس آنها مواجه با مشکلاتی می‌شوند و یا شاید برخی هم رشته فلسفه خوانده‌اند ولی پس از فراغت از تحصیل دیگر مجال مطالعه بیشتر و تجدید معلومات نیافته‌اند و به قول معروف از مایه صرف می‌کنند و همین سبب شده که در مواجهه با مطالب این کتاب که بعضاً تازگی دارد احساس ناتوانی کنند و گناه را به گردن مفاهیم کتاب بیندازند که تدریس آن مشکل است و دانش‌آموزان متوجه نمی‌شوند.

اما شیوه‌ای که در این کتاب بکار رفته این است که صعوبت مفاهیم را با شیرینی اشعار عرفانی کاهش داده تا در کنار مفاهیم دقیق فلسفی که نیاز به فعالیت دماغی زیادی دارد با این ابیات نغمه‌نوعی تلطیف روحی در خواننده ایجاد شود. مضافاً به اینکه دانش‌آموزان، رشته علوم انسانی هستند و قطعاً با چنین اشعاری در دروس ادبیات فارسی خود سر و کار دارند و درمی‌یابند که اتفاقاً زمانی ادبیات فارسی خود و معانی بلند بسیاری از قطعات آن را متوجه می‌شوند که فلسفه بدانند و تفکر فلسفی داشته باشند و نیز درمی‌یابند که بزرگان ادبی ما همچون حافظ، مولوی، سنایی، جامی، تسبستری و... در درجه اول فیلسوف و عارف بوده‌اند و شعر و ادب آنها از سرچشمه فرزادگی جوشیده است و تنها با صناعات ادبی علم عروض و قافیه نمی‌توان به عمق معانی کلام آنها پی برد. یعنی این کتاب کوشیده است تا قرابتی بین ادبیات و فلسفه اسلامی برقرار سازد و منابع معنوی ادبیات فارسی را تا حدودی به دانش‌آموزان معرفی نماید. اما به هر حال ادبیات و اشعاری که در کتاب آمده است هیچوقت مورد سؤال امتحانی قرار نخواهد گرفت و در اصل برای تحریک ذوق معلم و متعلم گنجانیده شده است.

باید خاطر نشان کرد که یک نظام آموزشی موفق نظامی نیست که برحسب تواناییهای موجود هیأت مدرسین و فراگیران تدوین شود بلکه